

Наталія Макаренко

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В ЕТНІЧНІЙ СТРУКТУРІ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ ДОНБАСУ)

Досліджено динаміку змін етнічного складу Донецької та Луганської областей у період між переписами населення 1989 і 2001 рр., розглянуто специфіку самоідентифікації та територіального розміщення найчисельніших етнічних груп регіону – українців, росіян, греків, білорусів та татар.

Ключові слова: етнічна структура, етнічна самоідентифікація, біетнори.

Nataliia Makarenko. Modern transformation process in ethnic structure of Ukraine (on Donbas example). Investigational dynamics of changes of ethnic composition of the Donetsk and Lugansk areas in a period between the censuses

of population 1989 and 2001, the specific of self-identification and territorial placing of the most numeral ethnic groups of region – Ukrainians, Russians, Greeks, Byelorussians and Tatars is considered.

Key words: *ethnic structure, ethnic self-identification, biethnori*

Модернізаційні процеси, які мали місце в суспільно-політичному житті України наприкінці ХХ ст., не обминули й етнічної сфери. В етнічній структурі України намітилися вагомі зрушення: протягом 1989–2011 рр. Сталися зміни в кількісному та, значною мірою, якісному складі населення, що актуалізує потребу в етнодемографічних дослідженнях. Порівняльний аналіз статистичних матеріалів переписів 1989 та 2001 рр., інших статистичних даних дає змогу встановити основні тенденції змін етнічного складу населення.

Метою дослідження є встановлення основних тенденцій, які мали місце в етнічній структурі України напередодні здобуття та в перші десятиліття незалежності України. Проаналізована специфіка самоідентифікації та територіального розміщення найчисельніших етнічних груп регіону – українців, росіян, греків, білорусів та татар.

Перепис 1989 р. засвідчив наявність 2693432 українців у Донеччині, що становило 50,7% населення області. У 2001 р. кількість українців в області зросла до 2744149 (56,9%, приріст на 1,7%). При цьому, питома вага українців серед жителів Донецької області зросла на 6,2% [1,с.199-210]. Зауважимо, що збільшення кількості українців спостерігалось на фоні скорочення загальної кількості населення. Так, загальна кількість населення Донецької області за переписом 2001 р. становила 4825563 осіб – проти 5311781 у 1989 р. (тобто за 1989–2001 рр. вона скоротилась на 486,2 тис. осіб, або на 9,2%). Протягом 1989–2001 рр. спостерігалось скорочення кількості етнічних меншин: з 261 834 особи (49,3%) до 208 141 особи (43,1%) [1,с.62].

Зауважимо, що збільшення абсолютної кількості українців у Донецькій області було дещо вагомим ніж у

масштабах всієї держави (1,7% проти 0,3%). Українці становлять найчисельнішу етнічну групу Донеччини, але, при цьому, кількісна перевага українців у Донецькій області є невеликою. Слід зазначити, що лише 7,3% українців нашої країни мешкає в Донецькій області. Менший відсоток українців спостерігається лише в Автономній Республіці Крим (1,31%) та у місті Севастополь (0,22%).

У національному складі населення Луганській області переважну більшість також становили українці – 1472,4 тис. осіб, або 58,0% від загальної кількості. Однак за роки, що минули від перепису населення 1989 року, кількість українців зменшилася на 316 840 тис.(0,7%). Проте питома вага українців серед жителів області зросла на 6,1 відсоткових пунктів (з 51,9% до 58%). Протягом 1989–2001 рр. спостерігалось скорочення питомої ваги етнічних меншин: з 47,6 % до 41,3%.

Враховуючи відсутність міграційних потоків, які могли б суттєво вплинути на етнічну структуру регіону, стабільно-низький природний приріст українців та інших етносів; зростання питомої ваги українців протягом 1989–2001 рр., можна пояснити декількома, тісно пов'язаними між собою, якісними і кількісними чинниками. По-перше, набуття Україною незалежності сприяло зростанню етнічної самосвідомості, що зумовило вибір на користь української ідентичності серед людей з різними етнічними коренями (як правило, українськими та російськими). Одним з чинників цього процесу можна вважати пріоритет громадянського визначення національної належності у осіб з розмитою ідентичністю, тобто громадянство України автоматично визначає для них і національність. По-друге, за останні 20 років виросло нове молоде покоління, яке формувалося в умовах української державності та нової ідеології, що зумовило українську самоідентифікацію.

По-третє, збільшення питомої ваги українців викликано міжетнічними відмінностями у демографічному русі населення. Збільшення питомої ваги українців серед населення шлюбного віку (найбільше – серед молоді) відбулося у зростанні частки етнічних українців серед молодят, що зареєстрували шлюб упродовж календарного року. Різниця між часткою українців серед молодят (в цілому по

Україні), що зареєстрували шлюб у 1991 р., та часткою українців серед молодят, що зареєстрували шлюб у 1995 р., становила 4,7%! В Донецькій області частка етнічних українців серед молодят зросла за період 1991–1995 рр. на 3,8%, а росіян навпаки – зменшилася на 2,5%. В Луганській – українців, відповідно, зросла на 1,4%, росіян – зменшилася на 4,6% [2,с.122–125;4,с.131–137]. Як наслідок, від кінця 1980-х рр. спостерігалось неухильне зростання частки дітей, народжених матерями –українками. Частка немовлят, народжених у Донецькій області українками збільшилася за період 1989–1994 рр. на 4,5%, в Луганській – на 4%, а її щорічний приріст становив, пересічно, 0,8% [3,с.173-175;4,200-202]. При цьому, частка немовлят, народжених в Донецькій області матерями росіянками зменшилась, за відповідний період, в Донецькій області на 3,3%, в Луганській – на 4,1%, тобто щорічне зменшення становило 1,2 % [3, с.173–175; 4,с.200–202].

По-четверте, розширення етнічної основи української нації кінця 1980-х – початку 2000-х рр. пояснюється особливостями у зовнішньому міграційному русі українського населення. В етнічній структурі еміграційних потоків частка українців швидко зменшилася ще у 2-й половині 1980-х рр. Протягом 1991–2002 рр. загальна кількість українців, які іммігрували в Україну, становила 979,3 тис. осіб (емігрувало за відповідний період 825,7 тис українців). Таким чином, у зазначений період сальдо міграції українців було позитивним для України і становило 153,6 тис. осіб [11, с.604].

Якщо аналізувати розселення українців по районах та містах Донецької області, то можна пересвідчитись у тому, що найбільша питома вага українців спостерігається на півночі області, в історико-географічному регіоні Південної

Слобожанщини, що безпосередньо межує з Харківською областю. Це пояснюється історичними особливостями заселення краю, а також тим, що в цих районах порівняно менша кількість великих промислових підприємств, крім робітничих кадрів яких традиційно становив російський або ж русифікований пролетаріат. Так, за переписом 2001 р. міста та райони з найбільшою питомою

вагою українців концентруються на півночі області – Красний Лиман – 84,4%, Красноармійськ – 75%, Слов'янськ – 73,1%, Добропілля – 71,3%, Краматорськ – 70,2%, Артемівськ – 69,4%., Олександрівський район – 91,9%, Добропільський – 89,4%, Слов'янський – 87,1%, Красноармійський – 86,8%, Краснолиманський – 83,3%. Водночас, в обласному центрі і найбільшому місті області – Донецьку українці кількісно поступаються росіянам (46,7% – українці, 48,2% – росіяни), а в інших двох великих містах Маріуполі (48,7% – українці; 44,4% – росіяни) та Горлівці (51,4% – українці; 44,8% – росіяни) українці мають незначну кількісну перевагу над росіянами [6,с.12-23].

Росіяни є другою за кількістю етнічною групою як в Україні загалом, так і на Донбасі зокрема. Найбільша кількість росіян в Україні, за переписом 1989 року, проживала в Донецькій області – 2316,1 тис. осіб, у Кримській – 1335,5 тис. осіб та в Луганській – 1279 тис. осіб [5,с.4–23]. За відсотком росіян до всього населення регіону у 2001 р. Донеччина посідала третє місце (36,1% населення області), поступаючись Автономній Республіці Крим (58,3%) та Луганській області (39,0%).

За переписом 2001 р. кількість росіян в Україні скоротилася з 11 355 582 осіб у 1989 р. до 8 334 141 особи, тобто на 26,6% (3 021 441 особу). Внаслідок інтенсивного зменшення чисельності росіян зазнала скорочення і їхня частка серед загальної кількості населення України: з 22,07% у 1989 році до 17,3% у 2001 р., тобто на 4,8%. Внаслідок того, що сукупна кількість етнічних меншин в Україні скорочувалася дещо повільніше, ніж чисельність росіян, змінювалася і структура етнічних меншин. Частка росіян становила в 1989 р. 80,9% сукупної кількості етнічних меншин, а в 2001 р. – 79,3%. Але незважаючи на це скорочення, чотири з п'яти представників етнічних меншин України були росіянами за етнічним походженням [7].

Слід відмітити, що росіяни Донецької області становлять 22,1% росіян України. Їхня кількість у Донецькій області у 2001 р., порівняно з переписом населення 1989 р., зменшилася на 471,7 тис. осіб, або на 20,4%, і

нараховувала на дату перепису населення 2001 р. 1844,4 тис. осіб. Зауважимо, що Донецька область стала регіоном, де відбувся один з найбільших кількісних спадів росіян (для порівняння – АРК – 512,1 тис., Харківська область – 312,2 тис., Дніпропетровська – 308,2 тис., Луганська – 287,2 тис.). Внаслідок інтенсивного зменшення кількості росіян зазнала скорочення і їхня частка серед загальної чисельності населення Донецької області. Порівняно з 1989 р. питома вага росіян зменшилася з 43,6 % від всього населення області – до 38,2 %, тобто на 5,4 відсоткового пункту [1,с.193–230].

За переписами 1989 і 2001 рр. росіяни посідають у Луганській області друге місце за чисельністю. Порівняно з переписом 1989 р., їхня кількість у 2001 р. зменшилася на 22,5% і нараховувала на 2001 р. 991,8 тис. осіб. Питома вага росіян у загальній кількості населення зменшилася на 5,8 відсоткового пункту і становила 39,0% у 2001 р. проти 44,8% – у 1989 р.

Загалом, питома вага росіян серед загальної чисельності населення Донбасу зменшилася з 43,8% у 1989 р. до 38,6% у 2001 р., тобто на 5,2%. Внаслідок того, що сукупна кількість етнічних меншин у Донецькій і Луганській областях також скорочувалася дуже інтенсивно, частка росіян в сукупній чисельності етнічних меншин Донбасу залишилася протягом досліджуваного періоду майже незмінною і становила 88,4% в 1989 р. і 88,6% в 2001 р. Тобто, майже дев'ять з десяти представників етнічних меншин Донбасу були росіянами. Для порівняння по Україні: в 1989 р. частка росіян становила 80,92% сукупної кількості етнічних меншин, а в 2001 році – 79,29 % [1,с.193–230].

Інтенсивне скорочення кількості росіян в Україні за досить короткий термін було викликане декількома чинниками: по-перше, депопуляційними процесами з 1992 року внаслідок зменшення рівня народжуваності та збільшенням коефіцієнта смертності. По-друге, обмеженням масової міграції росіян в Україну і частковим переселенням частини їх на історичну Батьківщину, особливо на початку 90-х рр. в умовах загострення соціально-економічної кризи. Найбільш відчутним за величиною був

міграційний вплив росіян в 1993–1995-х рр. з міських поселень Харківської, Луганської, Одеської та Донецької областей (ці області становили 64,4% загального обсягу міграційного впливу росіян з України) [10,с.79].

Протягом 1991–2002 рр. росіяни були другою за кількістю групою мігрантів, яка прибувала в Україну. Загальна кількість росіян, які іммігрували в Україну за вказаний період, становила 858,8 тис. осіб (емігрувало за відповідний період 1 047 тис. росіян). Таким чином, у зазначений період сальдо міграції росіян було від'ємним для України і становило 188,2 тис. осіб [11,с.604]. Найбільший міграційний приріст спостерігався на Південному Сході України (АР Крим, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Херсонська області) [10, с.77–78]. У регіональному розрізі, за даними С. Савоскула, участь у зовнішній міграції (в першу чергу з Росією) була найбільш характерна для населення перш за все східних областей, які мають кордон з Росією – Донецької, Луганської, Харківської, Чернігівської [8,с.118]. Проте дані міграційних потоків часів незалежної України, представлені у роботах українських і російських вчених, свідчать, що жодна з наведених цифр не перебиває й десятої частини зменшення чисельності росіян у країні. Наприклад, за даними Ю. Арутюняна у 1990–2001 рр. у міграційному обміні між Росією та Україною остання втратила 350 тис. росіян, та все одно ці цифри не можуть пояснити зменшення кількості росіян на 3 млн 22 тис. осіб.

Отже, головним чинником зменшення чисельності росіян в Україні стали зміни у національній свідомості й ідентифікації росіян. Особи зі змішаним корінням, що за радянських часів в умовах неофіційного панування російської ідентичності записувалися росіянами, тепер визначають себе як українці. Український соціолог В.Хмелько вперше застосував для подібної етноситуації в Україні термін «біетнори». Біетнори – це люди, які тією чи іншою мірою ідентифікують себе з двома етнічними групами. З'ясовано, що 19% населення України становлять представники змішаних українсько-російських родин, причому 23% з них мають подвійну українсько-російську ідентичність, тобто є біетнорами [9]. За даними М.Чаплика, саме

така самоідентифікація характерна для 51% населення трьох областей Східної України – Донецькій, Харківській та Луганській [12,с.75].

Важливе значення для оцінки етнічного складу населення має аналіз територіального розміщення росіян та типу їхнього розселення. Росіяни в Донецькій області є високоурбанізованим етносом: 95% за переписами 1989 і 2001 рр. Так, у чотирьох найбільших містах Донеччини – Донецьку, Маріуполі, Макіївці та Горлівці – росіяни переважали за кількістю українське населення. Серед інших міст з чисельністю населення від 100 до 500 тис.: то у трьох з них (Єнакієве, Харцизьк, Торез) вони становлять більшість, а в чотирьох (Краматорськ, Слов'янськ, Артемівськ, Костянтинівка) росіяни посідали друге, після українців, місце. Серед міст з кількістю населення від 50 до 100 тис. осіб лише в одному – Сніжному – росіяни становили більшість. В інших восьми: Дзержинськ, Селидове, Красноармійськ, Шахтарськ, Дружківка, Добропілля, Димитров, Дебальцеве росіяни посідали друге, після українців, місце [7]. Отже, за переписом 1989 р. росіяни превалювали у великих містах Донбасу. Тенденція мала поступально-низхідний характер розвитку.

За переписом 2001 р. у трьох великих містах – Донецьку, Макіївці та Єнакієве росіяни і надалі посідали місце найчисельнішої етнічної групи, становлячи відповідно, 48,2%, 50,8% та 51,4% населення. Лише трохи поступаються росіяни українцям у Маріуполі (44,4% росіян і 48,7% українців) та Горлівці (44,8% росіян і 51,4% українці). Значним є відсоток росіян у малих шахтарських містах центральної частини Донецької області – Сніжному – 45,1%, Торезі – 45,3%, Кіровському – 41,6%, Селидовому – 36,7%. Натомість у північних містах Донеччини кількість росіян є меншою – 27,5% – в Артемівську, 26,2% – у Краматорську, 23,5% – у Слов'янську, 22,1% у Красноармійську, 13,8% – у Красному Лимані [6,с.12–13]. Варто зазначити, що порівняно з 1989 р. росіяни втратили домінуюче кількісне становище у Маріуполі, Горлівці, Харцизьку і Торезі, де на той час вони були найбільшою етнічною групою. Росіяни міцно посідають другу позицію у сільських районах області (за винятком Велико-

новосілівського, де на друге місце вийшли греки): в цілому, їхня кількість на селі значно поступається містам. Район з найбільшою присутністю росіян – Старобешівський налічує 31,7% представників цієї етнічної групи. У решті районах росіяни становлять у середньому близько 20% населення.

За переписом 2001 р. у найбільшому місті області – Луганську – українці незначною мірою кількісно переважали російське населення (49,9% і 46,9%, відповідно). Серед інших міст з кількістю населення від 100 до 500 тис.: у чотирьох з них (Северодонецьку, Лисичанську, Алчевську, Стаханові) українці становили більшість, а у двох (Красний Луг – 49,2% росіян і 46,1% українців, Свердловськ 48,6% і 45,5%, відповідно) – українці трохи поступаються росіянам. Лише в Краснодоні росіяни мають статус найбільшої етнічної групи (63,3% росіян і 33,2% українців). Росіяни міцно тримають другу позицію і у сільських районах області, за винятком Станично-Луганського району, де вони, зі значним відривом, посіли перше місце (61,1% росіян і 36,5% українців): загалом, їхня чисельність на селі значно поступається містам. Поміж сільських районів питома вага росіян коливається від 8,4% до 37,7% в загальній кількості населення [7].

Донецька область – регіон компактного проживання греків України. Вони є третьою за кількістю етнічною групою області і становлять найбільший масив грецької етнічності в Україні (84,7% всіх греків України мешкає на Донеччині). Незважаючи на активні процеси відродження, грецька меншина скоротила свою чисельність як у загальноукраїнському масштабі, так і у масштабі Донецької області. Так, у 198 р. в Україні проживало 98594 греків, у Донецькій області – 83691, а у 2001 р. – 91548 та 77516, відповідно. Абсолютна кількість греків на Донеччині скоротилася на 7,4%, але питома вага серед жителів області залишилася на тому ж самому рівні (1,6%) [6, с. 7-8].

Зменшення кількості греків, порівняно з 1989 р., пов'язують як із загальною демографічною тенденцією в Україні, так і з виїздом на історичну батьківщину. Проблема визначення національності громадян України, зокрема греків, посилюється укладанням змішаних шлюбів та

швидкими темпами мовної асиміляції. Тим, хто народився від змішаних шлюбів, важко визначити свою національність. Одна і та ж сама людина може мати одночасно грецькі, українські, російські чи ще якісь етнічні корені. Тому у грецьких товариствах греками вважаються всі особи, чії пращури мали грецьке походження.

Історично греки мешкають в південних районах області – Північному Приазов'ї, де і сконцентровано їхню найбільшу кількість. У минулому – це компактне сільське населення, але за роки радянської влади значно зріс рівень урбанізації греків. У період з 1926 до 1959 рр. кількість міських греків зросла на 35,3%. Це були найшвидші темпи серед усіх національностей України. Якщо у 1926 р. міське грецьке населення складало 16,7%, то в 1959 р. – 52%, а в 1989 р. – 68,7%. Утім, і сьогодні грецька меншина має вельми значну частку сільського населення. Так, у 2001 р. 51414 греків мешкало у містах і 26102 – у селах [1, с.199].

Серед міст області найбільшою є грецька присутність у Маріуполі – історичному центрі приазовських греків. У місті проживає 21923 греків (4,3% від усього населення Маріуполя). Саме Маріуполь є єдиним містом, де греки за чисельністю займають, як і по всій області, третю позицію. Друге за кількістю міське грецьке населення сконцентроване у Донецьку – 10180(1%), але тут вони займають вже четверту позицію після білорусів. Територія, де розташований Донецьк, не була історичним регіоном грецької колонізації, вона спрямовувалася південніше. Але Донецьк є обласним центром. Більшість вихідців з грецьких приазовських сіл тривалий час, до створення відповідної інфраструктури в Маріуполі, отримували вищу і середню освіту в Донецьку, і саме тут, як правило, залишалися. Зважаючи на те, що в регіоні історичного розселення греків – Північному Приазов'ї – значних міст, крім Маріуполя немає, а інші міста області (крім Донецька) не були привабливими для міграції, бачимо відсутність більш-менш значного відсотка греків у містах північної та центральної Донеччини. Лише в Докучаєвську та Авдіївці греки мають 3 та 4 місця, відповідно, в етнічній структурі, становлячи 2,1 і 0,6 % населення вказаних міст.

Дещо іншою є ситуація з грецькою присутністю у сільських південних районах області. Так, у Великоновосілківському районі греки займають другу позицію після українців і становлять 19,7% населення району, випереджаючи росіян (13,3%). Міцне третє місце (після українців і росіян) греки тримають в 7 районах – Володарському (20%), Тельманівському (17,4%), Старобешівському (13,4%), Першотравневому (9,7%), Волноваському (3,2%), Маріїнському (1,1%), Новоазовському (1%) [6,с.12–23].

Четверта за чисельністю етнічна група Донбасу – білоруси. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001р. білоруська меншина нараховує понад 275 тис. осіб. Утім, якщо порівняти ці цифри з даними 1989 р. можна констатувати істотне (майже удвічі) зменшення білоруського населення: у 1989 р. білоруси становили в Україні 440 тис. Тобто кількість білорусів в Україні за 12 років зменшилася на 37,33% (164282 осіб) [1,с.161–164].

Найбільшу частку білорусів в Україні статистика фіксує в Донецькій області, де проживає 17,5 % усіх білорусів України, в Луганській – 7% (в цілому на Донбасі – 24,5 %). Далі йдуть південні області і Крим (49,5 тис., 11,4 %), Одеська (21,2 тис., 4,8 %), Миколаївська (14,5 тис., 3,3 %), Херсонська (12,6 тис., 2,9%).

Темпи зменшення кількості білорусів у загальній кількості населення Донбасу випереджають загальноукраїнські. Білоруси у 2001 р. продовжували посідати в Донецькій області четверте місце за чисельністю (44525 осіб або 0,9% населення), однак їхня частка в етнічній структурі Донецької області протягом 1989–2001 рр. зменшилася на 41,1%. В Луганській області (за переписом 2001 р. посідали третє місце за чисельністю) кількість білорусів за період 1989–2001 рр. зменшилася з 33,6 тис. до 20,6 тис. осіб (тобто на 38,6%).

Переважна більшість сучасних представників білоруської спільноти України є мігрантами радянської доби (переважно післявоєнних часів) та їхніми нащадками у першому поколінні: 22,2% білорусів (за даними 2001 р.) народилися в Україні. Це дає підстави відносити білорусів водночас як до історичних, так і до новітніх меншин, що

склалися внаслідок виробничої, освітньої міграції другої половини ХХ століття. Етнодемографічна динаміка, зокрема, пов'язана не стільки з міграційними процесами, скільки з високим рівнем асиміляції та особливостями самоідентифікації білорусів. Ці особливості зумовлені комплексом чинників, а саме – дисперсністю проживання білорусів, великим ступенем їх урбанізації, російськомовністю оточуючого середовища, високим показником змішаних шлюбів з росіянами та українцями (у 1991 р. 96,4% шлюбів білорусів Донбасу – змішані) [2,с.122-125;4,с.131-137], а крім того – спорідненістю культури, звичаїв, менталітету білорусів з українцями та росіянами. Так, у 2001 р. лише 10,4% білорусів Донецької області і 17,1 % Луганської (проти 29,9% у Донецькій і 41,2% у Луганській за даними перепису 1989 р.) вважало білоруську мову рідною [5, с.238,244].

В усіх містах Донеччини (крім Маріуполя, Макіївки та Димитрова) білоруси посідають за чисельністю третє місце після українців та росіян. Цікаво, що абсолютна кількість білорусів Макіївки є досить великою – 4806, і за кількістю білорусів Макіївка є другим містом після Донецька. Але все одно білоруси поступаються тут не тільки росіянам і українцям, а й татарам. Лідером за питомою вагою білорусів є невеличке місто Шахтарськ, в якому білоруси становлять 1,5% (1080 осіб) населення міста. Найбільша абсолютна кількість білорусів проживає у Донецьку – 11659 (1,2% населення міста), Макіївці – 4342 (1,12%), Горлівці – 4079 (1,3%), Маріуполі – 3766 (0,8%), Краматорську – 1266 (0,7%), Єнакієве – 974 (0,9%), Слов'янську – 641 (0,5%). У районах півночі та центру області білоруси посідають третє місце за чисельністю та питомою вагою. Вона коливається від 0,9% у Костянтинівському до 0,4% у Слов'янському районах. У 7 південних, переважно сільських районах, білоруси йдуть четвертими, за греками. Тут їхня питома вага у середньому – 0,5%.

В усіх містах Луганщини (крім Антрацита) білоруси посідають за чисельністю третє місце після українців та росіян. Найбільша абсолютна кількість білорусів проживає у Луганську – 3 289 (0,7% населення міста), Краснодоні – 1585 (1,3%), Красний Луч – 1654 (1,1%) [7].

Татари входять до п'ятірки найбільш численних етносів Донбасу. Татари – четверта найбільш чисельна етнічна група у Луганській області і п'ята у Донецькій. За переписом 1989 р. у Луганській області нараховувалось 11937 татар, у Донецькій – 25495 осіб. А вже за 12 років їхня кількість у Донецькій області зменшилась на 6304 осіб, у Луганській – на 3394 особи. В цілому за 12 років кількість татар на Донбасі зменшилася більше ніж на чверть, а точніше – на 26,9% (для порівняння в цілому по Україні на 15,62 %) [1,с.161–192,199,209].

Серед меншин, чисельність яких зазнала суттєвого скорочення за 1989–2001 рр., перше місце посідали євреї. Їхня чисельність в Україні зменшилася на 78,70 % (382 735 осіб). Скорочення кількості євреїв в абсолютних показниках було навіть більшим, ніж усіх етнічних меншин, окрім росіян, разом взятих. Ці зміни стали результатом масової міграції євреїв, особливо на початку 90-х рр. Кількість євреїв на Донбасі (процес зменшення єврейського населення спостерігався у Донецькій та Луганській областях з приблизно однаковою інтенсивністю) за 1989–2001 рр. зменшилася на 68,2% і нараховувала 11, 478 тис. осіб у 2001 р. проти 36 369 тис. осіб у 1989 р.

Міграційні процеси значною мірою спричинили зменшення на Донбасі молдаван: їхня кількість зменшилася наполовину, а точніше – на 55% (10 423 особи у 2001 р. проти 19 117 осіб у 1989 р.), болгар – на 65% (6 458 і 9 791, відповідно), поляків – на 19,4 % (6 450 і 10 636), циган – на 23,4% (6 390 і 8 173) [1,с.199,209]. Спостерігалось також активне скорочення кількості німців – на 23,8 % (6 175 і 8 291). При тому що кількість німецького населення в Україні скоротилася на 12,01%.

Впродовж 1989–2001 рр. на Донбасі за рахунок міграцій збільшилася кількість представників азійських етносів та вихідців з Кавказу. За переписом 2001 р. тут мешкають вірмени (15734 – у Донецькій і 6587 – у Луганській областях), азербайджанці (8075 і 3123, відповідно), грузини (7197 і 2090), турки (1791– на Донеччині). Загалом за 12 років на Донбасі кількість вірмен збільшилася на 59,3%, азербайджанців – на 73%, грузинів – на 70,2% турків – на 100% [1,с.199,209].

Трансформацію етнічної структури населення України протягом двох останніх десятиріч ХХ ст. визначило масштабне вибуття (починаючи з 1992 р.) за межі України представників практично всіх етнічних груп, насамперед євреїв, німців, греків, поляків. За десять років (1989–1999 рр.) з України емігрувало 562,2 тис. осіб, з яких 311,2 виїхало до Ізраїлю.

Висновки. Протягом досліджуваного періоду відбулася трансформація етнічної будови України. Сформувалася «тенденція до зростання етнічної однорідності, а не «поліетнічності» населення України». Протилежні напрями змін кількості українців та етнічних меншин привели до змін етнічного складу населення України. Частка українців збільшилася з 72,73 % у 1989 році до 77,82% у 2001 році, тобто на 5,09 %. За цей же час частка етнічних меншин зменшилася з 27,27 % до 22,18%. Ці тенденції цілком характерні і для Донецької області. На Донбасі спостерігалися аналогічні процеси: частка українців збільшилася (з 51,3% до 57,4%), а етнічних меншин зменшилася (з 48,7% до 42,5%).

Етнічна структура населення України зазнала змін внаслідок не лише міграційних та депопуляційних процесів (міграція відіграла вирішальну роль у зменшенні кримських татар, вірмен, євреїв); але щодо росіян, то у зменшенні їхньої кількості в Україні очевидно чинник зміни етнічної самоідентифікації був вирішальним. Отже, внаслідок зазначених якісних і кількісних чинників в аналізований період відбулися зміни в динаміці кількості населення, які мають чітко виражені етнічні особливості.

1. Демографічна криза в Україні: причини і наслідки. – К., 2003.

2. Населення України 1992. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1993.

3. Населення України 1993. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1994.

4. Населення України 1994. Демографічний щорічник. Міністерство статистики України. – К., 1995.

5. Національний склад населення України. Ч.2. За даними Всесоюзного перепису населення 1989 р. Міністерство статистики України. – К, 1992.

6. Національний склад та рідна мова населення Донецької області. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Статистичний збірник. – Донецьк.: Донецьке обласне управління статистики, 2002.

7. Про кількість та склад населення України за матеріалами Всеукраїнського перепису населення 2001 року. [Електронний ресурс]-Режим доступу:<http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/#ukraine>

8. Савоскул С.С. Русские нового зарубежья: Выбор судьбы. – М., 2001.

9. Хмелько В. Через що політикам вдається розколювати Україну? [Електронний ресурс]-Режим доступу:<http://www.dt.ua/1000/1030/53764/>

10. Хомра О. Міграція національних меншин в Україні в 1989–1994 рр.: динаміка, структура, територіальні відмінності // Демографічні дослідження. – Вип.19. – К.,1997. – С.70–78.

11. Шульга Н.А. Великое переселение: репатрианты, беженцы, трудовые мигранты. – К., 2002.

12. Чаплик М. Росіяни в Україні (1989–2001 рр.): історико-демографічний аспект. Дис.канд.іст.н. – Донецьк,2007.